

во інтелектуальної власності // В кн. Цивільне право України: Академічний курс: Підруч.: У 2 т. // За заг. ред. Я.М. Шевченко. – Т. 1. Загальна частина. – К., 2003. – С. 396, 397. 4. *Носік Ю.В.* Права на комерційну таємницю в Україні (цивільно-правовий аспект): Автореф. дис.. к-та юрид. наук. – К., 2006. – С. 5. 5. *Кулініч О.О.* Інформація з обмеженим доступом як об'єкт цивільних прав: Автореф. дис. к-та юрид. наук. – К., 2006. – С. 4. 6. *Бошицький Ю.Л.* Цит. работа. – С. 397–398. 7. *Носік Ю.В.* Права на комерційну таємницю в Україні (цивільно-правовий аспект): Автореф. дис.. к-та юрид. наук. – К., 2006. – С. 5.

Я. П. ПАНТАЛІЄНКО

НОТАРІАЛЬНА ТАЄМНИЦЯ – ОДНЕ ІЗ ЗАГАЛЬНИХ ПРАВИЛ ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ

Дается характеристика одного из правил совершения нотариальных действий – соблюдения нотариальной тайны. Обращается внимание на особенности урегулирования нотариальной тайны в украинском законодательстве с учетом последних изменений. Вносятся предложения по усовершенствованию действующего законодательства о нотариате, которое регулирует данный вопрос.

One of the requirements of notarial practice- the rule of keeping notarial secrecy- is described in the article. Attention is paid to special features of regulation of keeping notarial secrecy in Ukrainian legislation considering last changes. Suggestions are made for amendment of notarial legislation which concerns this problem.

Зміни до чинного законодавства, зокрема Закону України «Про нотаріат»¹, суттєво змінили правове регулювання питання нотаріальної таємниці. Це актуалізує дослідження питань нотаріальної таємниці в аспекті чинного законодавства України.

Вченими в різний час досліджувалися питання нотаріату та нотаріального процесу, і зокрема проблеми дотримання нотаріальної таємниці. Це праці таких дослідників, як М.Авдюков, С.Пасічник, Л.Радзівська, С.Фурса, В.Аргунов, Ф.Рико, Ж.Рицфоль, Г.Черемних, І.Черемних та ін.

Нотаріальна таємниця є одним з елементів нотаріальної процедури, складовою врегульованого законом порядку, що складається із послідовних дій нотаріуса, спрямованих на досягнення певного правового результату. Правове значення нотаріальної таємниці надзвичайно вагоме, адже вона має безпосередній вплив на вчинення нотаріального провадження та порядок його організації². Дотримання нотаріальної таємниці підкріплює довіру громадян до нотаріату³.

Попередня редакція Закону України «Про нотаріат» не містила відомостей про те, що становить предмет таємниці вчинення нотаріальних дій. Тоді ст. 5 Закону України «Про нотаріат» на нотаріуса покладалася обов'язок зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку із вчиненням нотаріальних дій. Обов'язок зберігати «професійну таємницю» закріплений статтею 6 вказаного закону. Таким чином, законодавцем відбувалося вільне оперування поняттями «нотаріальна

таємниці» та «професійна таємниця». Проте поняття професійної таємниці є ширшим, нотаріальна таємниця виступає одним із різновидів професійної таємниці.

Зміни, які були внесені до Закону України «Про нотаріат,» внесли суттєві корективи, зокрема, у питання врегулювання нотаріальної таємниці. Перша зміна – це сама назва. Раніше законодавець оперував словосполученням «таємниця вчинення нотаріальних дій», а тепер – «нотаріальна таємниця». Проте зміна назви не змінила суті цих понять. Друга зміна – визначення поняття нотаріальної таємниці. Раніше законодавчого визначення не було. Так, відповідно до ст. 8 Закону України «Про нотаріат» нотаріальна таємниця – сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальних дій або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права та обов'язки тощо. З аналізу цього визначення випливає, що зміст нотаріальної таємниці становлять різні відомості, які отримані від заінтересованої особи під час вчинення нотаріальних дій або звернення особи до нотаріуса. Проте не можна погодитися з таким поглядом на предмет нотаріальної таємниці. Вбачається, що ні. Предметом нотаріальної таємниці є не тільки інформація, яка стала відомою нотаріусу від заінтересованої особи, а й ті відомості, які нотаріус отримав з інших джерел при виконанні своїх професійних обов'язків, а також процесуальна діяльність самого нотаріуса, що спрямована на досягнення певного правового результату.

Нотаріальну таємницю потрібно розглядати з двох боків. З одного боку, це таємниця особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії (мотив звернення та сам факт звернення особи до нотаріуса; надані для дослідження документи; досягнутий після звернення до нотаріуса результат; відомості про особисте життя особи тощо). З іншого боку, це таємниця нотаріуса як фахівця (відомості про надані поради, консультації тощо). Важливими є обидві характеристики поняття таємниці вчинення нотаріальних дій, обидві повинні бути законодавчо закріплені.

Ми свідомо акцентуємо увагу на необхідності комплексного закріплення поняття нотаріальної таємниці у Законі України «Про нотаріат». Це зумовлено такими факторами: 1) встановленням кола осіб, які мають доступ до відомостей, що становлять нотаріальну таємницю; 2) закріпленням процедури (порядку) розкриття відомостей, що становлять предмет нотаріальної таємниці; 3) встановленням строку для розкриття таких відомостей; 4) закріпленням відповідальності за порушення нотаріальної таємниці; 5) іншими заходами (наприклад, п.2 ч.1 ст.51 Цивільного процесуального кодексу України).

Щодо кола осіб, які мають доступ до відомостей, що становлять нотаріальну таємницю, у частині 2, 3 ст.8 Закону України «Про нотаріат» зазначено таке: нотаріус та особи, зазначені у статті 1 цього Закону, а також стажист нотаріуса зобов'язані зберігати нотаріальну таємницю, навіть якщо їх діяльність обмежується наданням правової допомоги чи ознайомленням з документами і нотаріальна дія або дія, яка прирівнюється до нотаріальної, не була вчинена. Обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширюється також на осіб, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи, на осіб, залучених для вчинення нотаріальних дій в якості свідків та на інших осіб, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці.

Виникає подив, чому законодавцем окремим рядком виділено стажиста нотаріуса. Водночас зовсім не сказано про інших осіб, які мають доступ до но-

таріальної таємниці: представників (зокрема, адвоката); особи, яка замість хворого підписала документ у нотаріальному процесі; помічника нотаріуса; експерта, перекладача. Також до них належать особи, які здійснюють контроль за органами нотаріату⁴.

Неоціненну роль становить норма ч.3 ст.8 Закону України «Про нотаріат», що покладає обов'язок дотримання таємниці вчинення нотаріальних дій на інших осіб, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці. Таким чином, під цю загальну норму можна підвести всіх учасників нотаріального процесу, зобов'язати їх дотримуватися нотаріальної таємниці.

Вузьке законодавче визначення нотаріальної таємниці позбавляє державного захисту ті відомості, які стали результатом нотаріального процесу, оскільки надане у ст.8 Закону України «Про нотаріат» визначення жодною мірою цього питання не стосується. А отже, кожен учасник нотаріального процесу може розголосити досягнутий у нотаріальному процесі результат (зміст складеного заповіту, укладеного договору тощо). Зрозуміло, до яких наслідків це може призвести?

Тому доцільно закріпити таке визначення нотаріальної таємниці. Це сукупність відомостей, отриманих нотаріусом у процесі виконання професійних обов'язків, розголошення яких може завдати збитків фізичній чи юридичній особі, щодо яких вчинялася нотаріальна дія. Н.Авдєєнко та М.Кабакова підкреслили у своїй праці, що вимога збереження таємниці поширюється не тільки на зміст нотаріальної дії, а й на факт звернення з проханням таку дію вчинити⁵.

На нашу думку, необхідно наголосити, що предмет нотаріальної таємниці становлять: факт звернення до нотаріуса; мотиви, що спонукали до звернення; відмова нотаріуса у вчиненні нотаріальної дії та причини такої відмови; документи, передані нотаріусу для вчинення нотаріальних дій; документи, які складені під час нотаріального провадження; суть консультацій, порад та роз'яснень; процесуальні дії нотаріуса, які спрямовані на реалізацію прав осіб у нотаріальному процесі; відомості про особисте життя клієнта чи членів його родини; будь-які інші відомості, які можуть бути розголошені лише з дозволу особи. Оскільки встановити перелік всіх відомостей, які можуть бути одержані нотаріусом у процесі виконання своїх професійних обов'язків, неможливо, то доречно зазначити у законі, що предметом нотаріальної таємниці є будь-які відомості, що стали відомі нотаріусу в зв'язку із виконанням покладених на нього законодавством функцій.

Розглянемо порядок розкриття відомостей, що становлять предмет нотаріальної таємниці, на основі порівняльного аналізу попередньої та чинної редакції Закону України «Про нотаріат». Порядок передбачає розкриття відомостей на письмову вимогу чітко визначеного кола осіб. Цікаво наголосити на формі, у якій розкриваються відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці. Фізичним та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії, видаються нотаріусом довідки про вчинені нотаріальні дії та копії документів, що зберігаються у нотаріуса. У разі смерті особи чи визнання її померлою такі довідки видаються спадкоємцям померлого. У разі визнання особи безвісно відсутньою опікун, призначений для охорони майна безвісно відсутнього, має право отримувати довідки про вчинені нотаріальні дії, якщо це необхідно для збереження майна, над яким встановлена опіка. Суттєвим недоліком є відсутність строку, протягом якого нотаріус зобов'язаний надати такі довідки. Цю прогалину потрібно усунути, встановивши десятиденний строк для надання вказаних вище довідок.

Довідки про вчинені нотаріальні дії та інші документи надаються нотаріусом протягом десяти робочих днів, а обгрунтовану письмову вимогу суду, прокуратури, органів дізнання і судового слідства у зв'язку із цивільними, господарськими, адміністративними або кримінальними справами, справами про адміністративні правопорушення, що знаходяться у провадженні цих органів, з обов'язковим зазначенням номера справи та прикладенням гербової печатки відповідного органу. Необхідно підкреслити позитив чинної редакції Закону України «Про нотаріат» – чітке закріплення строку надання таких відомостей.

Довідки про суму нотаріально посвідчених договорів, які необхідні виключно для встановлення додержання законодавства з питань оподаткування, надаються нотаріусом протягом 10 робочих днів на обгрунтовану письмову вимогу органів державної податкової служби. Такі зміни суттєво звузили коло інформації, яку органи державної податкової служби могли отримувати. Так, попередня редакція ст. 8 Закону України «Про нотаріат» передбачала, що на письмову вимогу державної податкової інспекції видаються довідки, документи та копії з них, необхідні для визначення правильності стягнення державного мита та цілей оподаткування.

Крім того, викликає інтерес термін «обгрунтована вимога», оскільки нотаріуси надають відомості зазначеним вище органам на їх письмову обгрунтовану вимогу. Хто буде визначати критерій обгрунтованості наданої нотаріусу вимоги? Чи має право нотаріус відмовити у розкритті відомостей, що становлять предмет нотаріальної таємниці, якщо буде переконаний у недостатній обгрунтованості вимоги? Вбачається, що необхідно для уникнення непорозумінь та розбіжностей у тлумаченні вказаних норм залишити термін «письмова вимога», видаливши слово «обгрунтована».

Довідки про наявність складеного заповіту та витяги із спадкового реєстру за винятком заповідача видаються тільки після смерті заповідача.

Неабиякий інтерес становить зміст довідок, які видає нотаріус на підставі ст. 8 Закону України «Про нотаріат». Це питання також потребує чіткого законодавчого врегулювання. Залишити це питання для, так би мовити, творчого процесу нотаріуса неможливо. Довідка повинна містити інформацію про те, кому і з якою метою вона видається; детальний зміст нотаріальної дії.

Ми погоджуємо із вченими, які вважають, що доцільно доповнити перелік осіб, яким надане право отримувати відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці. Так, до такого переліку осіб, які зазначені у ст. 8 Закону України «Про нотаріат», доцільно додати представників та державних виконавців⁶.

Що стосується адвоката, то інформація про вчинену нотаріальну дію може бути хоча б потрібною при консультаціях клієнта, підготовці заяви для звернення до суду, при виробленні правової позиції у справі, вирішенні питання про правову перспективу справи та можливість прийняття доручення на ведення цивільної справи. Адвокат не може розголошувати нотаріальну таємницю, виходячи із Закону України «Про адвокатуру» та Правил адвокатської етики. Він зобов'язаний зберігати у таємниці інформацію, що стала йому відома у зв'язку із виконанням професійних обов'язків. Право адвоката на отримання певної інформації щодо вчинення нотаріальної дії також зумовлене нормою ст.8 Закону України «Про нотаріат»: довідки про вчинені нотаріальні дії та копії документів, що зберігаються у нотаріуса, видаються виключно фізичним та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії. На практиці нотаріуси практично завжди відмовляють адвокатам у наданні інформації про вчинену нотаріальну

дію, посилаючись на ч. 5 ст. 8 Закону України «Про нотаріат». Слід просто правильно вписати норму закону, в якій зазначити винятки, тобто ті випадки, коли адвокат не може отримувати інформацію про вчинену нотаріальну дію. Але тут можна застосувати аналогію нотаріального процесу із цивільним процесом, а саме – апеляційним та касаційним провадженням. Так, статтями ЦПК передбачено, що суб'єктами оскарження можуть бути також особи, які, хоча й не брали участь у розгляді справи, але рішення може вплинути на їх права та обов'язки. Так, особа за законом є спадкоємцем першої черги, але вона не знала про смерть спадкодавця, її не повідомили про це інші спадкоємці за законом, хоча знали її місце проживання, приховали факт наявності ще одного спадкоємця за законом від нотаріуса, керуючись при цьому корисливими мотивами, та отримали свідоцтво про право на спадщину. Особа, яка дізналася про факт смерті спадкодавця, бажає звернутися до суду із заявою про визнання свідоцтва про спадщину недійсним та про перерозподіл спадщини, але у неї немає достовірної інформації про всі обставини справи. Адвокату потрібно готувати заяву. Тому, вбачається, у даній ситуації адвокат у інтересах особи, яка є спадкоємцем за законом першої черги та може довести цей факт безспірними доказами (свідоцтво про народження), має право звернутися до нотаріуса із адвокатським запитом про те, чи була відкрита спадщина після смерті батька (матері) його клієнта, хто був спадкоємцями, чи видавався їм свідоцтво про право на спадщину.

Нотаріус не має права давати свідчення в якості свідка щодо відомостей, які становлять нотаріальну таємницю, крім випадків, коли цього вимагають особи, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії. Законодавцем не зазначено, як саме повинна бути виражена така вимога. Вбачається за необхідне доповнити, що нотаріус залучається в якості свідка у випадку письмової вимоги до нього осіб, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії.

На вимогу Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі з метою регулювання організації нотаріальної діяльності нотаріуси видають підписані ними копії документів та витяги з них, а також пояснення нотаріусів у строк, встановлений цими органами. Ця норма допоможе краще координувати роботу нотаріату, сприятиме злагоженій співпраці з іншими органами державної влади. Наведемо приклад. Порушена кримінальна справа за фактом скоєння закінченого замаху на заволодіння майном в особливо великих розмірах з виготовленням та використанням підробного заповіту за ознаками складу злочинів, передбачених ч.2 ст.15, ч.4 ст.190, ч.1 ст.358, ч.3 ст.358 КК України. Прокуратура звернулася із запитом до Головного управління юстиції в м. Києві з проханням надати інформацію щодо відомостей за заявами про видачу дублікатів заповітів, які надходили до приватних нотаріусів, державних нотаріальних контор та нотаріального архіву протягом 2006-2007 років. У цьому випадку Головне управління юстиції в м. Києві виконує роль посередника, узагальнює відомості, які надійдуть від відповідних нотаріальних контор та нотаріальних архівів з порушеного питання.

Відповідальність за розголошення нотаріальної таємниці несуть всі особи, яким стали відомими відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці. Особи, винні в порушенні нотаріальної таємниці, несуть відповідальність у порядку, встановленому законом. Закон України «Про нотаріат» питання відповідальності за розголошення нотаріальної таємниці врегульовує нечітко,

оскільки містить відсилочну норму. Так, винні особи у порушенні нотаріальної таємниці несуть відповідальність у встановленому законом порядку. Водночас на сьогодні відсутній закон, який би чітко врегулював питання відповідальності за розголошення нотаріальної таємниці. Питання відповідальності винних осіб можна розглядати, керуючись загальними нормами українського законодавства. Доцільно застосовувати до таких осіб загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду. Відповідно до ст. 1166 ЦК України майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, відшкодовується у повному обсязі особою, яка її завдала. Нотаріусу під час нотаріального процесу за участю перекладача потрібно роз'яснювати відповідальність перекладача на підставі ст. 1166 ЦК. Що ж стосується стажиста та помічника, то в укладеному із ними трудовому контракті потрібно закріплювати цю норму.

Водночас потребує закріплення у законодавстві про нотаріат норма щодо відповідальності за порушення нотаріальної таємниці. Крім того, необхідно закріпити відповідальність нотаріуса за відмову в розкритті нотаріальної таємниці чи неповне розкриття відомостей, що становлять предмет нотаріальної таємниці, особам, які передбачені у ст.8 Закону України «Про нотаріат», передбачити відповідальність за порушення законодавчих строків щодо розкриття таких відомостей. Ці норми на сьогодні є не врегульовані.

Крім того, дотримання таємниці вчинення нотаріальних дій повинні сприяти і умови праці нотаріуса. Міністерство юстиції України закріпило на законодавчому рівні організаційні моменти роботи приватних нотаріусів у Положенні про вимоги до робочого місця (нотаріальної контори) приватного нотаріуса та здійснення контролю за їх дотриманням від 17.04.2007 р. №186/5. З метою підвищення культури обслуговування населення та забезпечення законних інтересів фізичних та юридичних осіб законодавцю доцільно закріпити відповідні вимоги щодо робочих місць державних нотаріусів, оскільки на практиці виникає ситуація, коли умови праці державних нотаріусів унеможливають виконання покладених на них Законом України «Про нотаріат» обов'язків. Адже як можна забезпечити збереження таємниці вчинення нотаріальних дій, якщо в одному приміщенні державної нотаріальної контори ведуть прийом кілька нотаріусів одночасно^{7?}

Отже, нагальною залишається потреба законодавчого доопрацювання питання нотаріальної таємниці та обов'язкового усунення невідповідностей у чинному законодавстві України.

1. Закон України «Про нотаріат»// ВВР України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.
2. *Фурса С.Я., Фурса Є.І.* Нотаріат в Україні. Теорія і практика: Навч. посіб. – К., 2001. – С. 216.
3. *Правовые основы нотариальной деятельности. Уч. пособие.* / Под ред. В.Н.Аргунова. – М., 1994. – С. 78.
4. *Бондарев Н.И., Волкова В.М., Ильина Т.Н.* Удостоверение доверенностей и засвидетельствование подлинности подписей граждан / Под ред. Ю.А. Каленкова. – М., 1969. – С. 29.
5. *Авдеенко Н.И., Кабакова М.А.* Нотариат в СССР. – Л., 1984. – С. 23.
6. *Фурса С.Я., Фурса Є.І.* Цит. праця. – С. 82.
7. *Адвокатура в Україні: Навч. посібник.* У 2 кн. / За ред. С.Я. Фурси. – К., 2007. – Кн. 1. – С. 725.